

بيان العرف في الشريعة

So Kialayaman a Adat Sii Ko Shari'ah Islamiyyah

al Khutbah 99

Ki: Alim, Hassanor M. Alapa

al Murshid al Am

al Insan Islamic Assembly of the Philippines

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا, وَأَشْهَدُ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ, اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ اهْتَدَى يَهْدِيهِ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ وَبَعْدُ.

فَيَا عِبَادَ اللَّهِ يَقُولُ الْحَقُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ:
قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (البقرة ٣١)

Innalhamda lillāhi nahmaduhu wa nastānuhu wa nastagfiruh, wa na'ūdubillāhi min shurūri anfusinā wa sayyiāti a'mālinā, man yahdihillāhu falā mudhillalahu, wa may yudhlil falan tajida lahu waliyyan murshidā, wa ash'hadu allā ilāha illallāhu wahdahu lā sharīka lahu, wa ash'hadu anna Mohammadan abduhu wa rasūluh, Allāhumma salli wa sallim wa bārik alā Mohammadin sallallāhu alayhi wa salallama wa alā ālihi wa sahabihi wa manihtadā bihad'yihī ilā yawmidd dīn wa ba'du:

Fayā ibādallāhi, Yaqūlul Haqqu Tabāraka wa Ta'ālā fil Qur'ānil Karīm:

Qulnah bitū minhā jamīan fa'immā ya'tiyannakum minnī hudan faman tabí'a hudāya falā khawfun alayhim wa lā hum yahzanūn (al Baqarah 31).

So langowan a podipodi a go so samporna' a bantog na rk o Allāh ﷻ, bantogn tano Skaniyan go mamangni tano ron sa tabang, a go mangni

tano Ron sa sapngan Iyan so manga dosa tano, go lomindong tano ko Allāh ﷻ phoon ko manga antiyor o manga ginawa tano, a go so pangararata o manga galbk tano, sa taw a toroon skaniyan o Allāh ﷻ, na da' a makadadag on, na sa taw a dadagn iyan na di nka dn mitoon sa salinggogopa iyan a phakatoro' on.

Manga Oripn o Allah:

Imanto na minisampay tano dn ko bandingan ko Urf a ika pito a pkhapoonan o manga kokoman sii ko Shari'ah Islamiyyah.

So bandingan ko *Urf* na mararankom iyan so kapayaga ko maana niyan, a go so pizosonan iyan a go so kababaloy niyan a bagr a dalil, go ino ba skaniyan dalil a makambibisa, go so blangan o kapnggalbka on, go so giikapagalinalin o manga kokoman sabap ko gii niyan kapagalinalin, oriyen iyan na so kidayagn ko pankatan o Urf sii ko kitab a Islam a go so Kitab a pianarankoni o manosiya.

Sii ko maana niyan na tharo'on tano a: Igira pinggalbk o manosiya so isa a galbk a pd ko manga galbk a go makhasokasoy ron sa taman sa makalbod on so gii ron kanggalbka sa aya miakargn on na so kibagakn on na bthowan oto sa Adat (olawla) ka kagiya so adat ko basa *Arab* na phoon ko katharo'a *al Awd* odi' na *al Mu'awadah* a aya maana niyan na so kakhasokasoy o nganin.

Sa giyankoto a giikakhasokasoy ankoto a galbk na khaadn ko tinanggisa, na datar oto a khaadn ko sagorompong, sa aya ipmbtho ko paganay na adat a tinanggisa na so ika dowan na adat a sagorompong odi na *Urf* a kialayaman a adat.

Sabap roo na so *Urf* na skaniyan so nganin a kialayaman o manga taw odi na so sagorompong kiran sa kialayaman iran sa taman sa mithakna' ko manga ginawa iran a pd sa galbk a romiabay kiran odi na lapiyat a mindakl so kaphagosara on sii ko maana a matndu' a skaniyan i maphamikir o phakan'g on anda dn i kaaloya on sa kna' o ba so maana niyan a pakaasal.

Sabap san na mizoson so Urf sa dowan sosen: Urf a galbk (*Urf Amali*) a go Urf a katharo' (*Urf Qawli*).

So paganay na skaniyan so pinggolalanan o galbk o manga taw sii ko gii ran kanggiragiray. Ka datar o kialayami ran ko kapmbagi'a ko *Mahar* ko kapangaroma sa dowan btad so pkhatonay a go so pkhataalik, sa so tonay ron na khibgay o phangaroma ko da pn kakhawing, na so khataalik na so

khibgay niyan ko oriyan o kapatay odi' na sii ko kaadn o talak, sa apiya anda i marani ron.

Go so kialayami ran ko kapkhaona o apin o walay ko da pn kanggona'i sankoto a inapinan a walay, go so kialayami ran ko kaphasa'i sa nggolalan sa kambgaya ko manga nganin a madakl sa da dn a katharo', sa ba dn piondot o phamasa so phamasaan iyan oriyan iyan na inibgay niyan so arga' iyan sa kinowa mambo' o miphasa sa da dn a katharo' (*Bayi' Bi at Taati*).

Go so kialayami ran a adat ko kapzold ko papaygoay sa pmbayad siran sa arga' a mattndo' sa da dn a katharo' a go da kapagayoni so diyanka' a kathay niyan ko sold o *Hammam* a go so diyanka' a ig a pagosarn iyan.

So pman so ika dowan na skaniyan so kialayami o manga taw ko giikapakanggolalana ko lapiyat sii ko maana a salakaw ko maana niyan ko basa, sa aya dn a maphamikir na so maana niyan a kialayaman a adat sa di dn pagilayin so karina sa taman sa bithowan iran ankoto a kaphagosara sankoto a lapiyat sa kamataan a adat a kialayaman (*Haqiqah Urfiyyah*), ka kagiya so maana niyan ko basa a kiaawaan sa kna' o ba aya bantak ko lapiyat inonta bo' o nggolalan sa karina a aya phakatoro' ko kiabantaka on.

Ka datar o kialayami ran ko giikapakanggolalana ko lapiyat a *Walad* sii ko wata' a mama sa di ron pd so wata' a babay a sii ko maana niyan ko basa na palaya iyan mararankom ankoto a dowan, a go miakambowat ko Qur'an a aya mapipikir on na so dowan a wata ko katharo' o Allāh a: ***Iphagosiyat rkano o Allah a sii ko manga wata iyo a bagian o wata a mama so datar o bagian o dowan a wata a babay*** (an Nisa' 11).

Go so kialayami ran ko giikapakanggolalana ko lapiyat a *lahm* (sapo') sii ko salakaw ko sda' a sii ko basa na mararankom iyan, a go so Qur'an na bithowan iyan so sda' sa *Lahm* (sapo') ko madakl a manga ayat pitharo' o Allāh a: ***Go skaniyan so inipananding iyan so ragat ka an kano ron makakan sa sapo' a maoml (malmbob')*** (an Nahl 14).

Go so kialayami ran ko giikapakanggolalana ko kadaklan ko manga lapiyat sii ko kazapa' (*Ayman*) a go so kapamanaman (*Nudur*) sii ko manga maana a mattndo' a masosopak iyan so manga maana niyan ko basa. Ka datar o kazapa' iran sa , ibt ko Allāh ka di ako domapo' ko walay i Polan, na sii ko kapamanaman na so katharo'a niyan sa Paliyogat rakn a kasong akn ko walay o Allāh, sa aya bantak iran ko paganay na so kasold ko walay kna' o ba so kandapo on o palo, so ika dowan na so kanayk sa a/

Masjid al Haram kna' o ba langowan a masjid a o ba di so manga masjid na manga walay o Allāh.

Go so kialayami o manga taw sa *Iraq* ko giikapakanggolalana ko lapiyat a kakhoda (*Rakub*) sa sii bo' ko kakhoda sa koda', a aya maana oto na langowan a pagdaan, go so lapiyat a *Dabbah* sa aya maana niyan na so koda (*Faras*), a giyoto na langowan a binatang a pndola.

SO MANGA SOSONAN O URF

Mizoson so Urf - mlagid o Urf a galbk antaa ka Urf a katharo' - sii ko kiapoonan ankoto a Urf sa Urf a Langkap (*Urf Am*) a go Urf a Mattndo' (*Urf Khas*).

So Langkap on na skaniyan so kialayaman o manga taw sii ko langowan a ingd ko isa a masa a pd ko manga masa sa miaona antaa ka sii sa kapapantagan. Ka datar o kialayam iran ko ptharoon a *Istisna'* (kapakimbaal sa nganin) a skaniyan so kapagayon ko kapagmbaali ko isa a nganin a mattndo' a pd oto ko kaphasaa ko maada a di makamomomayan, a go so kasold ko manga papaygoay a pmbayadan, a go so kipmbgan iran a waqap ko tamok a giimithotogalin a pd ko manga kitab a go so salakaw ron.

So pman so Urf a Mattndo' na skaniyan so kialayaman a adat a sii bo' ko manga taw ko isa a darpa' odi' na isa ka sagorompong a manga taw ka datar o manga padagang a go so manga panday a go so adn a manga galbk iyan a kapandayan a lima.

Ka datar o adat o manga taw sa Misir ko kapmbagi'a iran ko mahar sa dowā bagi' a tonay a go bara' ko kapngaroma, go so kialayaman a adat o manga padagang ko isa a ingd a mattndo' sa kipapatorayin iran ko kisampayin ko tamok a piamasa ko walay o miamasa on (C.O.D. *Cash on delivery*) a go so kaphagompiya'i ran ko piphasa a tamok ko masa a mattndo' amay ka mabinasa (*warranty*) ka datar o manga rilos a go so pphamakatangawan sa pangn'nkn.

Na so Urf ko oriyan oto na adn oto a khabaloy a makasosopak ko minitalingoma o *Shari'ah* a pd ko manga pakaasal a go manga panagayanan, a go adn oto a di niyan masosopak.

Na amay ka makasopak ko manga onayan o *Shari'ah* a go so manga kokoman iyan a tatap a so di phagalin ko kapkhaalin o manga masa na giyankoto a Urf na Urf a binasa a di khapakay a kowaan, sa aya patot na ibagak a go pakawatanan. Ka datar o kialayami o manga taw ko giiran

kandodolona ko kapriba a go so giikandagang sa pakabrg, a go so kialayaman iran a adat ko manga kariaala iran a go so giiran kapmiatay a giinggolalan sa kapagisrap a tanda o kazalibantog, a go so manga adat o sabaad a manga babay a phlalakaw siran a khikisasawaan so manga awrat iran a phakagawi' ko kazokayaw o kabaya' a go so salakaw san a pd ko pimbago o manga taw a manga btad a inisayan iran ko manga taw a kna' o ba manga Muslim.

Na amay pman ka di makasosopak sankoto a miaaloy na skaniyan na Urf a mapiya. Ka datar o giikandodolona' a so kialayaman o manga taw ko nganin a da' a miakambowat on a titayan, amay ka da' a madadalm on a kakhahalala ko haram.

SO MBIDAAN O URF A GO SO IJMA'

So *Ijma'* na di khaadn inonta bo' o makapoon ko manga *Mujtahidin* sii ko isa a masa a pd ko manga masa, sa da' a kizosophon on o manga taw a salakaw kiran, na so pman so Urf na di ron isasarat so kababaloy o taw a *Mujtahid*.

Go so *Ijma'* na khasalak a khaadn ko darpa' iyan so titayan a makatotoro' ko kokoman ogaid na antaan a pamikiran so kapakatotoro', na so pman so darpa' o Urf na da' a ba on titayan a makatotoro' on.

Go so *Ijma'* na igira a kanggalbk (*Ijma' Amali*) na pkhaadn sa giinggolalan sa galbk o *Mujtahid* sa makaisaisa, na so pman so *Urf* na di khamataan inonta bo' o makhasokasoy ankoto a galbk sa madakl sa taman sa mabaloy a olawla a tatap a kialayaman o manga taw.

Sa so *Ijma'* na anday katankd iyan na khabaloy a patoray ko manga taw a miaompong on a go so salakaw kiran. Na so pman so *Urf* na khabaloy a paliyogat ko kalangkapan amay ka skaniyan na langkap a go khabaloy a sii bo' patoray ko sagorompong a manga taw igira mattndo' ko isa a darpa'.

Go so *Urf* na giimagalinalin, na so *Ijma'* na di phagalin inonta bo' igira aya kasasandayan on na *Maslahah* a giimagalin ka phagailn mambo'.

SO KBAGR A DALIL O URF

So *Shari'ah Islamiyyah* a so miakaoma sa pantag sa kapagatora niyan ko kaphagingd a go so kaphakadayaa ko manga taw sa nggolalan sa kakowa o kamapiyaan iran a go so karn o kamarataan sii kiran, a go da niyan mazakntal so manga kokoman o manga btad langon, na di tharimaan a akal o ba niyan tago' i sa paglt so manga taw a go so nganin a

kialayaman iran a nganin a phakabgay kiran sa kamapiyaan a go phakarn kiran ko kamarataan a go khaankat iyan kiran so margn a go so mapn'd. Da' a makalawan roo a dalil sa mataan a so Rasulullah ﷺ a skaniyan ipzampay ko manga sogoan o Allāh na da niyan binasaa so langowan a adat a kialayaman o manga *Arab* ko masa iran ko *jahiliyyah*, ogaid na tiankd iyan so sabaad on a kadadalman sa kamapiyaan, na biatal iyan so langowan a kadadalman on sa marata' na inimpit iyan so makapangi-ngindaw ron sa impitan ka an makathitho' a makasold ko goliling o Islam.

Sa tiankd iyan so gii ran kaphapasa'i a so mapananagombalay ron sa kapagayon a kapopokasan sa manga btad a khasabapan sa karido' ko dowa makambabala', odi na okit ko kakhakana ko tamok sa nggolalan sa batal, sa datar oto a tiankd iyan so sasoson ko okit a kapangaroma a so kapangakapi o phangaroma ko babay sa nggolalan ko *wali* niyan sa phakabgay skaniyan sa btang a mattndo' a go khadarpaan o manga saksi', sa inilang iyan so salakaw roo a pd sa okit a kapangaroma, go tiankd iyan so pakaasal o katalak, a go tiatap iyan so atoran a kakitas sii ko kapamono' a pithibaba' ko oriyon o kialompiyowa niyan on ko manga btad a *jahiliyyah*, a go tiankd iyan so kawawajib o diyat sii ko kapakapatay a da thibabaa, a go so salakaw roo.

Sii sankoto na matatago' on so kiatankda ko onayan a katharimaa ko *Urf* sii ko kitab, ogaid na da niyan tankda sa ba kagiya skaniyan na *Urf* a pinggalbk o manga taw ko miathay dn a masa, ka o giyoto na khatankd iyan so langowan a kialayaman iran, aya mataan na tiankd iyan sabap ko madadalm on a pd sa kamapiyaan a mapayag a di mipndaraynon o manga taw.

Sa miaadn so Rasul ﷺ a tiamanan iyan rki tano so soson o *Urf* a so khatarima a onayan o Kitab sii sa oriyon a skaniyan so langowan a nganin a kialayaman o manga taw a da' a ba on kokoman a matatankd na thimbangn ko timbangan o *Maslahah* sa mawatan ko manga baya' a ginawa a go so manga kabaya'. Sa sii ko diyanka a madadalm on a pd sa gona a go kabinasa na phakayin a go izapar, sa amay ka adn a kamapiyaan on a mapayag odi na phakarn ko kamarataan a mala a go di phakabinasa ko kaphagingd na thankdn a go pnggalbkn, sa khabaloy a bitikan a wajib so kaonoti ron ko tnday o kakhmataani niyan sankoto a kamapiyaan, na amay ka aya btad iyan na salakaw roo na izapar a go pagilangn sa da a mbidaan o *Urf* a lankap a go so *Urf* a mattndo', ka kagiya so Rasulullah ﷺ na tiankd iyan so sabaad a manga adat a mattndo' sa apiya pn mimbalooy ko oriyon o kiatankda niyan on a bitikan a lankap sa onot ko kalalankap o *Risalah* o Mohammad ﷺ.

Sa aya lawan roo na mataan a so Rasulullah ﷺ na adn a ipzapar iyan a manga shayi' sa kasapar a lankap oriyan iyan na matoon iyan ko manga pagtaw niyan a adat ko sabaad a pizagintasan iyan sa o pakanggolalana niyan kiran ankoto a kiasapar iyan na khitaloga siran ko margn na sabap roo na pthabiyaan iyan so katatago'an on ko di mipndaraynon sa gii niyan plbolbodn.

Pd roo so kinisaparn iyan ko kaphasaa o manosiya ko tamok a di niyan matatangan sa kamimilikan iyan sa pitharo' iyan a: **Hay Hakim bin Hizam di nka pphasaa so nganin a di nka matatangan,** na gowani a makaoma sa *al Madinah* na miaoma niyan siran a giisiran dodolona' ko kapagankat a skaniyan na sasoson ko kaphasaa ko di makamomoayan ko manosiya na tiankd iyan kiran ko oriyan o kiaatora niyan on.

Sii sankoto na pianothol rki tano o *al Bukhari* a go so salakaw ron a miakapoon ko *Ibn Abbas* a pitharo' iyan a: Miakaoma so Nabi ﷺ sa *Madinah* a gii ran pagankatn so manga onga sa saragon a go dowaragon, na pitharo' iyan a: Sa taw a phagankat na pagankat sii sa asad a mattndo' a go timbang a mattndo' sii sa taalik a mattndo', sa miatarima so *Urf* sa paganay, oriyan iyan na mimbalooy ko oriyan o kinisogoon on o Rasul ﷺ a *Sunnah* a phoon ko Rasulullah ﷺ sa lomiankap so kokoman iyan.

Go pd roo so pianothol o manga pahahadith a miakapoon ko *Ibn Abbas* a pitharo' iyan a pitharo' o Rasulullah ﷺ ko gawii a katabana sa *Makkah* a: **Mataan a giyanka'i a ingd na sasakawn sa di khapotol so kayo ron, a go di maphamorot so poporotn on a go di khatogs so totogsn on (a binatang) a go di khaporot so minibagak on a nganin inonta bo' o pantag sa phakikilala ko khirk on, na pitharo' o al Abbas a: Rowar on so kayo a Idkhir ka kagiya di mipndaraynon ko kipthagonn on ko tatapan, a go iphagatp sa walay, na pitharo' iyan a rowar on so kayo a Idkhir (a khapakay a pataan).** Sii ko sabaad a kiapanothola on na pitharo' o *al Abbas* a: Rowar on so kayo a *Idkhir* hay Rasulullah ﷺ ka kagiya di mipndaraynon o manga taw ko manga koba iran ko kapmbaloya on a dindingali, a go iphmirag ko manga walay, na miakatarg so Rasulullah ﷺ sa masa a da mathay na pitharo' iyan a rowar on so kayo a *Idkhir* a halal (so kapotola on).

Miailay nka so Rasulullah ﷺ a hiamam iyan so kapotola ko kayo sa Haram a go so kagaraba ko manga otan on sa tiabiya' iyan so kayo a *Idkhir* ka kagiya kialayaman iran a iphagatp iran ko manga walay ran a go ipndindingali iran ko manga koba.

Sii sank'a'i a titayan na somiapar sa kasapar a lankap oriyan iyan na miatoon iyan a so manga taw na adn a adat iran ko sabaad ko inisapar a margn kiran so kibagakn iran sankoto a kialayaman iran a adat iran na pilbolbod iyan kiran so katatanaan on o kialayaman iran a adat sa inirn ko margn a khisogat kiran ko kinggolalann iran ko inisapar o titayan.

SO TINDG O MANGA SAHABAH KO URF

Piakanggolalan o manga *Sahabah* o Rasulullah ﷺ ko oriyan iyan so datar o tindg iyan ko manga adat gowani a masmpang iran so misasaog on sii ko manga ingd a tiaban o Islam. Sa adn oto a adat a Misir odi na *Faris* odi na *Rumi* odi na *Barbar* antaa ka *Igrik (Yunan)* sa tiankd iran so mapiya on na inilang iran so binasa on sa pinggolawla iran oto sa sayan ko Rasulullah ﷺ.

Sa inibtad o *Umar* so manga Pangadapan (*Diwan*) a skaniyan na adat a *Faris*, sa inisnggay niyan so *Diwan* o manga sondaro go so *Diwan* o manga gomagalbk, a go so pphamondowan ko manga tamok, a go so gii ron mbagibagian, sa tiatap iyan so *Diwan* a makatitindg sa *Iraq* ko da on pn katabana o Islam sa da niyan dn alina a atoran a *Faris* a go so *Diwan a Sham* a atoran a *Rum*, a go so Kitab o *Diwan* o manga taw a maaako sa da dn oto maalin inonta bo' ko masa o manga *Umawi*.

Sa pinggolawla niyan oto sa pantag sa kamataani ko kamapiyaan sa da on makasapar ko kapnggalbka on so kaada o manga Muslim a khapakayan on na tindo' iyan so manga taw a kna' o ba Muslim a pd ko manga taw a kabbgan sa pasad (*Ahlul Ahd*) a siran i makapnggalbk on sa nggolalan ko basa iran sa da niyan pmaratabatn so taw o agama niyan a go so basa niyan.

Sa datar oto a initombok iyan so pirak a *Dirham* a giyoto na adat a di maaadn sa polo a *Arabia*, a go piakanggolalan iyan so atoran a *Kharaj* a so giinggolawlaan o *Kisra Anu Shirwan* a dato sa *Firsiyah* sii ko manga lopa iyan a go so manga taw niyan (giyoto so kapphakabayad sa bowis o manga lopa a tiaban o Islam sa sii dn sa tangan o khi mangark on).

Sa so kiatankda iran ko sabaad a manga adat iran a so di makasosopak ko manga onayan o Islam na sianka' iran so sabagi' on a makasosopak ko Islam.

Misabap roo na miailay tano a so manga *Sahabah* o Rasulullah ﷺ na tiankd iran so katatap o katarimaa ko *Urf* a mapiya ko kialayaman o manga taw.

SO MANGA IMAM A GO SO URF

Sii sankā'i a lalan na miokit on so manga *Fuqaha* a go so manga *Mujtahidun* ko oriyan iran sa pinggalbk iran so Urf a bago sii ko manga ingd a Islam, sa da iran sankaa so katankda iran ko manga atoran a go manga adat a maaadn ko salakaw kiran a pd ko manga pagtaw a so somiold siran ko Islam sa asar ka di makasosopak ko manga titayan a kitab a go sii ko katankda on na khamataanan iyan so gona a go kharn iyan so margn ko manga taw.

Sa so *Abu Hanifah* a go so manga pd iyan na aya kpit iran na so ibabasok na igira kiamratan sa da' a miaragon on na so matatankd a bowis iyan na di khabayadan o khi lopa, a giyoto na adat a ininggolalan o manga *Kisra* sii sa *Iraq* ko kandadato' iran on.

Sa tianor iran so manga sarat a so kialayaman o manga taw a rakhs o kiapakambowat o kinisaparn ko kaphasa a masasarta a sarat (*Bay'un wa Shart*) sa aya sabap iyan na kagiya so kinisaparn on na aya kiaadn iyan na kagiya so sarat na khasabapan ko kakhasawal o dowa a miphasa'i, sa so Urf na aya phakakokom sankoto a di khaphagayon.

Inikokom o *Mohammad bin al Hassan* so kakhapakay o kaphasaa ko tamaing a go so tataro gowani a matoon iyan so manga taw a gii ran oto nggolawlaan sa okit a kaphasa a go kapamasa a so *Abu Hanifah* na inisapar iyan oto ka kagiya kna' o ba tamok sa taks ko manga mranaranap ko lopa a datar o manga babak.

Sa datar oto a pzung ko manga pamimintora a go so manga panday sa iphagiza' iyan kiran so manga okit a giiran kandodolona', ka an iyan oto katokawi a maphakaayon iyan on so manga smbag iyan ko manga kokoman iyan.

So *Imam Malik* na pinggalbk iyan so Urf sa iniitong iyan a sasoson ko *Maslahah* sa taman sa initndo' iyan ko manga titayan (aya maana niyan na so titayan a lankap na khatndo' o Urf so kokoman iyan) sa tindo' iyan so katharo' o Allāh a: ***Go so mimbabawata (manga ina) na maphakasoso iran so manga wata iran sa dowa kathmg a tarotop sii ki taw a kabaya iyan so katarotopa niyan ko kapakasoso.*** Sa tindo' iyan anan sa nggolalan sa adat sa tiabiya iyan so babay a bilangataw a maporo' i btad a so kaphakasosowa niyan ko wata iyan na khasabapan on sa ringasa.

So *al Imam as Shafi'i* na gowani a makoma sa Misir na inalin iyan so kpit iyan a andang (ko katatago' iyan sa Iraq) sa miakaprarad so adat a Misir ko manga *Ifta* iyan.

Datar oto so *Imam Ahmad bin Hanbal* sa kinowa niyan so kadaklan ko manga adat batabolabaw ko giikapakanggolalana ko manga kokoman a go so kaphagosaya ko manga titayan. Sa aya khatankd san na so manga *Imam* a khirk ko manga kpit na tiarima' iran so Urf a go kinowa iran a go pinggalbk iran apiya pn miasobag so sabaad a manga *Usuli* sii sankoto.

INO SO URF DALIL A MAKAMBIBISA?

Sa taw a panondogn iyan so galbk a kialayaman o manga taw ko onayan a kianggalbka on o manga taw sa taman sa kiathakna' iyan a Urf sii kiran na aya khatoon iyan a miakasonggod kiran sa paganay na so kapangingindawa o manga taw sankanan a galbk sa khamataan iyan kiran so gona odi' na kharn iyan kiran so marata', sa opama ka saparn kiran ko oriyen o kialayamiran on, na khitaloga' siran ko margn a go khisogat kiran so marata' na so kathankda ko btad a kialayaman na kapakalbodi ko manga taw a go karna ko margn sii kiran, na so kakhawaa on na siiphagndod ko pakaasal a kaankata ko margn a matatankd ko Qur'an a go so Sunnah "**Go da' a inadn rkano sii ko agama a pd sa margn**" "**aya khabayaan rkano o Allah na so malbod sa di niyan rkano khabayaan so margn**" go so salakaw san a pd ko manga titayan.

Na so kaankata ko margn na sasoson ko kamapiyaan sa aya dalil ko kamataani ron na skaniyan so kamapiyaan (*al Maslahah*) sa so Urf na matag pphakitokawan iyan ankoto a kamapiyaan, sa amay ka datar anan na antonaa i pankatan iyan ko manga dalil?.

SO PANKATAN O URF KO LTLT O MANGA DALIL

Amay ka so Urf na phagndod ko kamapiyaan na khaadn a sii ko pankatan iyan ko oriyen o manga titayan a go so *Ijma'* a go so Qiyas, sa amay ka so *Mujtahid* na di misampay ko kokoman sa nggolalan sankoto na amay ka adn a matoon iyan a Urf a mapiya na nggalbkn iyan ka kagiya so kanggalbka on na kamataani ko kamapiyaan o manga taw, na amay ka da' a matoon iyan a Urf na aya pnggalbkn iyan na thimbangn iyan so galbk ko timbangan o kamapiyaan sa thankdn iyan odi na izapar iyan sa onot ko matatago' on a pd sa gona a mapayag odi na kabinasa a mapayag, sa datar o galbk o *Mujtahid* ko *Maslahah Mursalah* a skaniyan so katimbanga ko galbk ko onga niyan sa giimakazosopaka' so manga pamikiran sii sankai' a galbk.

Na so pman so galbk iyan ko Urf na sii ko katampar a salakaw a skaniyan so kapangilay ko kababaloy niyan a mapiya odi na binasa ko di niyan kapakasosopak ko manga titayan a kitab odi na so kapakasosopak iyan on, sa amay ka aya marinayag on na so kapiya niyan na nggalbkn iyan, na amay ka aya mapayag on na so kabibinasa niyan na isapar iyan ankoto a Urf.

Sa so kastosopaka o Urf ko Titayan na adn oto a rankom na adn pman a sagintas, na amay ka rankom na khaadn so Urf a binasa na pagilangn, na amay pman ka sagintas na khatndo' iyan so titayan sa aya maana na mapnggalbk so titayan sii ko di ron kadadarpaan o Urf a giyanan na sasoson ko manga sosonan o *Istihsan*. Sa aya tomindo' ko kamataani ron na skaniyan so manga dalil a makatotoro' ko kapakadaa ko margn a so pndolon ko kaplbolbod.

Aya mbidaan o Urf a makasosopak ko titayan sa rankom a go so makasosopak on sa sagintas, na so paganay na binasa na so ika dow a na khatarima' sa mapiya a rakhs o kapakapagaayon iran ko kastosopaka ko titayan.

Sii ko kapakazopaka' iran sa rankom na phakatonay sa kakhailang o titayan a go so kakhabatal o galbk iyan sa giyoto na marani ko kakhamansok o titayan sa opama ka pakanggolalana tano ankoto a Urf na phakatonay sa kakhamansok o titayan na da' a kamansok ko oriyan o masa o Rasulullah ﷺ sa kiaopakatan.

Na so pman so kapakazopaka' a sagintas na di niyan khailang so titayan a go di niyan khabatal ogaid na khatatap so galbk iyan sii ko di ron kadadarpaan o Urf, na di khabaloy so kanggalbka ko Urf sank'a'i a btad a kamansok, sa aya khasowa' iyan na khaadn on so kakhatndo' o masosogat on o Urf na so katndo' (*takhsis*) na khapakay a go tatap ko oriyan o masa o *Risalah*.

Sa datar oto a miaadn so kapkhatndo' sii ko masa o *wahi* sa nggolalan sa titayan na khaadn ko oriyan iyan sa nggolalan sa Qiyas a go *Maslahah* a go so salakaw ron a pd ko manga sosonan o *Ijtihad* a isosogo', na sii sank'a'i na khaadn so Urf a pthndo' (*Urf Mukhassis*) a galbk a khapakay na so Urf a pmbarnkas (*Urf Nasikh*) na di khapakay sa miakambida' siran a dow a.

SO SOSON O MANGA TITAYAN A KHATNDO' O URF

Patot a imolngan sii a so Urf na da' a khatndo' iyan a rowar ko manga titayan a antaan a pamikiran. Na so pman so manga titayan a gtas na di

niyan khatndo', ka kagiya so kapkhatndo' na sapak o giikapakazopaka', na so kapakazopaka' na patoray a makandatar, na so Urf ko apiya antonaa a bontal a kinitana' iyan na di khisampay ko pankatan o manga titayan a gtas ka an iyan masopak sa thndoon iyan, aya kapayag iyan na di niyan khagaga o ba niyan masopak so manga titayan a so minioma niyan so manga kokoman a di dn phagalin so manga kamapiyaan iyan ko giikapagalinalin o manga gawii, ka datar o manga titayan o kapriba a go so *kham'r* a go so kapangwaris a go so manga *Hudud* a go so kitas a go so makadadatar on, na so pman so manga titayan a aya minitalingoma niyan na so manga kokoman a giimagalinalin odi na sii pianagombalay ko kamapiyaan a Urf a maaadn ko masa a kiatoron iyan na so Urf na khapakay a masopak iyan.

Na so taw a phanondogn iyan so manga titayan a so miatharo' a skaniyan na miatndo' sa minggolalan sa Urf na khatoon iyan a langon dn manga titayan a antaan a pamikiran ka kagiya manga Hadith a miatankd sa minggolalan sa antaan a pamikiran a mabagr sa da makanggolalan sa gtas, sa aya onaan iyan na so kapakatotoro' iyan na antaan a pamikiran sabap ko kapakaaawid iyan sa madakl a maana.

Phoon sii na di khatarima so Urf a makasosopak ko *Ijma'* a mapiya a phakabgay sa kokoman a gtas, na o makazopaka siran a go so Qiyas na maphakaona so Urf ka kagiya so kamapiyaan a tatap sa minggolalan sa Urf na matatankd na so kamapiyaan a matatago' ko Qiyas na di matatankd sabap ko kababaloy niyan a aya khibgay niyan a maana na antaan a pamikiran.

SO BLANGAN O BAGR O URF

So galbk o Urf ko katharimaa ko pkhatanaan iyan na phagonotan iyan so kaito' o manga titayan a go so kadakl iyan, sa oman makadakl so manga titayan na makasimpit so blangan o Urf, na amay ka makaito' so manga titayan na makablang so goliling iyan a Urf, sabap roo na khailay tano a so manga *Fuqaha* a pmbalowin iran so galbk o Urf a sii pkhaadn ko kandodolona' a kandagang (*Mu'amalat Tijariyyah*) a so lalayon gi-imbagobago a go giizoson ko kapzagad o manga masa a di so salakaw ron, sa amay ka so manga mama o kitab o manosiya na bialoy ran so bagr o Urf a sii ko Kitaban o kandagang (*Qanun Tijari*) a ron mablang a di sii ko salakaw a manga sapak, na sabnar a kiaonaan siran roo o manga Ulama ko Islam, sa taman sa miatoon ko manga onayan iran so katharo' a: So lomalangkap a btad (adat) ko manga padagang na datar o ba kiran oto misasarat ko ltlit iran, sa so gii ran kandodolona' a kandagang na aya pphakakokom on na so Urf a go so adat.

SO URF A GO SO KINGGOLALANN KO MANGA KOKOMAN

Rk o Urf so galbk a salakaw a di mamiminos ko kala' i arga' ko kababaloy niyan a dalil a pzawa' ko kokoman o Allāh a skaniyan so kapakakokoma on ko giikinggolalann ko manga kokoman a mamamantk a so giimagalinalin ko giikapagalinalin o manga btad a go so manga masa, sa giyanka'i a manga kokoman na aya phakaosay ron na so Urf a skaniyan na madakl.

Mataan a so Qur'an na inwajib iyan so kapagpra ko karoma a babay sa minggolalan sa titayan a mamantk "***Nggasto so adn a kaloloagi ron ko diyanka' a khagaga niyan***" sa aya inipaliyogat iyan na so diyanka' a khagaga niyan sa da niyan payaga so diyanka' iyan, sa di niyanka skaniyan o sabagi sa minggolalan sa Qiyas, sa inibagak skaniyan o sabagi sa sii niyan inisankot ko *Urf*, sa so dominiyanka on na da iran kalipati so Urf sa aya kinowa iran na so kialayaman a adat o manga taw sii ko masa iran.

Go inwajib o Kitab so kapotola ko lima ko kapan'khawa ko tamok a matatago ko sisiyapan on (*hirz*) sa da niyan osaya i diyanka ankoto a *hirz*, sa sii niyan inisana ko Urf sa so tamok a sisiyapn na giimakambidabida' ko kambidabida' o manga masa a go so adat.

Go tiankd o Kitab so kazamili o miamasa igira miatoon iyan ko piphasa so paawing sa giimakambidabida' ko kambidabida' o manga pamikiran a go so manga kabaya', ko oriyen o kiaosaya iran on sa skaniyan so kakokorangi a khipatoray niyan so kakhakorangi ko arga' o shayi sii ko adat o taw niyan a adn a sima iran sankoto a btad mlagid o manga padagang siran antaa ka manga panday, sa so manga padagang na kaphangndodan siran ko btad o dagangan na so manga panday na datar oto sii ko manga kapandayan iran.

SO URF A GO SO KAOSAYA KO MANGA TITAYAN

Sii ko oriyen oto na khatoon tano a rk o Urf so rarad a mala' sii ko kaphagosaya ko manga titayan mlagid o giyankoto a titayan na phoon ko Kitab, sa khaimolngan so Urf a *Arab* ko masa a kiatoron iyan sa ron kharoran so manga lapiyat amay ka da' a miakambowat a osayan iyan a phoon ko Kitab, sa miaona dn so kiaosaya roo ko bandingan a so kapakatotoro' o Qur'an ko manga kokoman, sa sii pman ko manga kapasadan a go so manga giragiray na miaopakat so manga *Fuqaha* sa aya phakaosay na so Urf ko masa a kasobagi ron, sabap roo na pitharo' iran ko manga onayan iran so; Pakaphamantkn so katharo' ko ltlit o

manga taw sa aya khitoro' iyan na so kialayaman a maana, sa datar oto so manga sapa a ptharagombalayin ko Urf.

Sa ozapa sa di khan sa roti na di niyan khasopak so sapa' iyan inonta bo o kan sa roti a roti ko ingd iyan, sa ozapa sa da' a zoldan iyan a walay, na di niyan khasopak so sapa' iyan o sold sa *Ka'bah* odi na *masjid* a so Allāh na bithowan iyan oto sa walay (*Bayt*).

SO GIIKAPAGALIN O KOKOMAN KO GII KAPAGALIN O URF

Amay ka so Urf na dalil a phanagombalayin on so manga kokoman na phagonotan iyan oto so kapkhaaln o manga kokoman a so pianagombalay ron amay ka miagalin so Urf.

Sa so taw a phanondogn iyan so manga mas'alah ko *Fiqhi* na khatoon iyan oto.

Pd roo a so manga *Imam* ko kpit a *Hanafi* na maopakot siran sa, sa taw a gomasab sa nditarn na go niyan warna i sa warna a phakaoman ko arga' iyan na so khirk on na makapmbaya' ko kakowaa niyan on a kawawarnaan sa khabayadan iyan so arga' a minioman on ko gomiasab on, odi na aya khabayadan on o gomiasab na so arga o nditarn a mapoti, sa khibagak iyan oto ko gomiasab, na o warna'i niyan sa warna a phakakorang on sa arga na rk o khirk sankoto a nditarn so bayad o miakorang ko arga' iyan.

Na o warna'i niyan sa warna a maitm na so *Abu Hanifah* na aya ilay niyan roo na kiakorangon so arga iyan sa khabayadan o gomiasab so arga' o miakorang on, na aya kpit o dow a *Imam* a manga bolayoka iyan na giyoto na minioman ko arga' iyan sa datar o aya iwarna niyan on na mariga odi na binaning, sa so manga *Fuqaha* ko kiakokom iran na sii ran inilay ko Urf.

Sa sii ko masa o *Abu Hanifah* na so mbawataan o *Umayyah* na di siran pnditar sa maitm na miaadn a di pkhababayaan a warna, na sii ko masa o dow a pd iyan a *Imam* na so mbawataan o *Abbas* na aya nditarn iran na warna a maitm na miaadn a pkhababayaan so warna a maitm, na so kiwarnaon on na phakaoman ko arga' sa miakambida' so kokoman iran sa onot ko kiapakambida' o Urf o manga masa iran.

Pd a matatankd ko Kitab so di kakhapakay o kakowa sa sokay ko kapagbang a go so kipangndaon ko Qur'an gowani a so manga taw na gii ran oto nggalbkn sa itongan o balas o Allāh, na gowani a magalin so masa sa miakaligt so manga ginawa ko kanggalbk sa kamapiyaan na

inikokom o manga *Fuqaha* a miangaoori so kakhapakay a kakowa iran sa sokay ko kapagbang a go so kapangnda'o a go so kapagimam a go so salakaw ron a pd ko manga simba, ka kagiya giyanka'i a manga taw na aya pkhapoonan o kaoyagan iran na so *Bayt al Mal* na di ran dn mapangingindaw so kakowa sa sokay, na gowani a mada so kapakatitindg o *Bayt al Mal* sa miapotol so pkhapoonan o kaoyagan iran na minipatoray so kakowa iran sa sokay sa sambí' ankoto a galbk, ka odi siran kowa sa sokay na phamatay siran a ongos a go khada so Qur'an a go so kata'o amay ka ibagak iran sa pantag sa kaploba sa pagpr.

Go pd roo so katharo' o dow a *Imam* a manga bolayoka o *Abu Hanifah* a so di khasanaan so kapapayag o kaontrol ko kakhowaa ko saksi' ogaid na patoray dn a kasotiya kiran (*tazkiyyah*) sa nggolalan sa zaksian siran o isa a taw a sasarigan o Kali a skaniyan i makagppa' ko manga btad ankoto a khabaloy a saksi' sa pzaksian iyan a mataan a skaniyan na maontrol, sa pitharo' iran oto sabap ko kiapayag o kabinasa sankoto a masa iran, sii ko masa a so *Abu Hanifah* na pzanaan iyan so kapapayag o kaontrol iran ko salakaw ko manga kasalaan a *Hudud* a go so *Qisas* (kitas) sabap ko kalalangkap o kasasarigi ko manga taw sii ko masa niyan.

Sa miaopakat siran sa so kaontrol o saksi' na isasarat ko khabaloy a saksi' kaan thakna' so paratiaya o Kali ko pzaksian iran, sa miaadn a so kapapayag o kaontrol na khasanaan dn ko masa niyan sabap ko kalalangkap o mapiya, na gowani a lomangkap so marata' sa so rinayagan o kaontrol na di khasanaan na patoray dn so kaadn o okit a khabagr iyan so kasasarigi ko saksi' sa nggolalan sa kasotiya on (*tazkiyyah*) sa makapoon ko isa a taw a zaksiaan iyan ko Kali a skaniyan a khowaan a saksi' na maontrol.

Sa datar anan a pkhaton tano a so manga kokoman balabaw ron so kapagijthead a giimagalinalin sa onot ko kapkhaalin o Urf. A skaniyan na pakaasal a matatankd a kaoopakatan ko manga Ulama, na so kapkhaalin o kokoman sa onot ko kapkhaalin o Urf na di dn makapangingindaw sa *Ijtihad* a bago ka an misarat ko taw a pagalinn iyan so kokoman so kabaloy niyan a *Mujtahid*.

وَأَقُولُ قَوْلِي هَذَا وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ وَلِسَائِرِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ
فَاسْتَغْفِرُوهُ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

Wa aqūlu qawlī hādā wa astagfirullāha lī wa lakum wa lisāiril Muslimīn min kulli dambin fastagfirūhu innahu Huwat Tawwābur Rahīm.